

پژوهش‌های بین‌رشته‌ای در اوقات فراغت

دوره ۱، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۳

تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری درباره اوقات فراغت

سیدعبدالله میرخندان

(۱) سطح ۴ فقه و اصول حوزه علمیه قم

چکیده

اوقات فراغت به‌عنوان یکی از ابعاد مهم سبک زندگی و تربیت فرهنگی، همواره در منظومه فکری مقام معظم رهبری جایگاه ویژه‌ای داشته است. ایشان با نگاهی تمدنی و راهبردی، فراغت را نه صرفاً زمانی برای استراحت، بلکه بستری برای رشد معنوی، اخلاقی، فرهنگی و مسئولیت‌پذیری می‌دانند. این پژوهش با هدف تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری درباره اوقات فراغت، با رویکرد کیفی و روش تحلیل محتوای جهت‌دار انجام شده است. داده‌های پژوهش شامل بیانات رسمی رهبری در بازه زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۴ می‌باشد که پس از استخراج، کدگذاری و دسته‌بندی، در قالب پنج محور اصلی تحلیل شده‌اند: (۱) محتوای تعالی‌بخش، (۲) عدالت فرهنگی، (۳) نقش نهادها و رسانه‌ها، (۴) تهذیب اخلاقی و سبک زندگی و (۵) نوآوری و هنر. یافته‌ها نشان می‌دهد که در بسیاری از این حوزه‌ها، مطالبات رهبری تحقق نیافته یا به‌صورت ناقص اجرا شده‌اند. ضعف در راهبری فرهنگی، نابرابری در دسترسی به امکانات، غلبه نگاه تجاری بر تربیتی و سلطه الگوهای سطحی رسانه‌ای از مهم‌ترین موانع تحقق این مطالبات است. در پایان، راهکارهایی برای اصلاح ساختار نهادی، ارتقای عدالت فرهنگی و توسعه محتوای ارزشی در اوقات فراغت ارائه شده است.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۲/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۹

شماره صفحات: ۱۲۳-۱۵۲.

واژگان کلیدی:

سرمایه انسانی، ورزش، روش‌شناسی کیو، الگوهای ذهنی

استناد به مقاله:

میرخندان، سیدعبدالله. (۱۴۰۴). تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری درباره اوقات فراغت: وضعیت تحقق و چالش‌ها. پژوهش‌های بین‌رشته‌ای در اوقات فراغت، ۲(۱)، ۱۲۳-۱۵۲.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید.

DOI: <https://doi.org/10.22034/ntes.2025.544772.1039>

URL: https://ntes.imamreza.ac.ir/article_235975.html

مقدمه

در جهان معاصر، اوقات فراغت نه تنها فرصتی برای تجدید قوا و آرامش روانی، بلکه بستر مهمی برای رشد فرهنگی، شکوفایی فردی و تحقق سبک زندگی معنادار به شمار می‌آید. اهمیت این مفهوم به حدی است که در اسناد بین‌المللی، همچون اعلامیه جهانی حقوق بشر و کنوانسیون حقوق کودک، بهره‌مندی از اوقات فراغت به‌عنوان یک حق انسانی به رسمیت شناخته شده است (کوک، ۱۳۸۷؛ عبادی، ۱۳۷۸). در همین راستا، بسیاری از دولت‌ها با هدف افزایش سرمایه اجتماعی و فرهنگی، اقدام به سیاست‌گذاری جامع در این حوزه کرده‌اند (شهیدی، ۱۳۸۷).

در نظام جمهوری اسلامی ایران نیز، اوقات فراغت جایگاهی راهبردی در اسناد بالادستی دارد؛ به‌گونه‌ای که در برنامه‌های توسعه اول تا ششم، واژه‌هایی چون «ورزش»، «گردشگری» و «سرگرمی» بیش از ۱۶۰ بار تکرار شده و نزدیک به ۱۲۰ قانون مرتبط با آن‌ها تدوین شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۴۰۲). علاوه بر این، سند تحولی دولت چهاردهم نیز با نگاهی ارزشی، بر اصلاح الگوی مصرف فرهنگی و معنوی تأکید دارد (سند تحولی دولت مردمی، ۱۴۰۰).

با وجود این توجه رسمی، آنچه وضعیت اوقات فراغت در ایران را منحصر به فرد می‌سازد، تأکیدات مکرر مقام معظم رهبری بر هدایت فرهنگی این حوزه است. ایشان با نگاهی جامع به سبک زندگی اسلامی-ایرانی، خواستار بهره‌برداری هدفمند، خلاق و متعالی از اوقات فراغت شده‌اند؛ تأکیدی که هم در سیره عملی ایشان مشهود است و هم در صدها فراز از بیانات رسمی‌شان درباره جوانان، رسانه، فرهنگ، هنر، ورزش و سبک زندگی تجلی یافته است.

با این حال، شواهد موجود نشان‌دهنده فاصله‌ای ملموس میان این رهنمودها و وضعیت واقعی گذران اوقات فراغت در جامعه است. مطالعات داخلی، از جمله پژوهش‌های دکایی (۱۳۹۱ الف و ب) و یافته‌های سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱)، نشان می‌دهند که گذران فراغت در ایران عمدتاً غیرهدفمند، مصرف‌گرا، فردگرایانه و متأثر از فرهنگ رسانه‌ای و الگوهای غربی است. این وضعیت نه تنها موجب نابرابری فرهنگی و کاهش سرمایه اجتماعی می‌شود، بلکه در تضاد مستقیم با الگوی مطلوب اسلامی-ایرانی ترسیم‌شده توسط رهبری قرار دارد.

بنابراین، پژوهش حاضر درصدد تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری در حوزه اوقات فراغت و بررسی میزان تحقق این دیدگاه‌ها در عرصه‌های مختلف سیاست‌گذاری، فرهنگی و اجتماعی است.

بر این اساس، سؤال اصلی مقاله چنین مطرح می‌شود:

- مطالبات مقام معظم رهبری درباره اوقات فراغت کدامند و چه چالش‌هایی در مسیر

تحقق آن‌ها وجود دارد؟

سؤالات فرعی نیز شامل موارد زیر است:

- اصلی‌ترین چالش‌ها و موانع فرهنگی، نهادی و رسانه‌ای در مسیر تحقق مطالبات رهبری چیست؟

- چه راهکارهایی می‌توان برای رفع این چالش‌ها و تقویت تحقق مطالبات در سیاست‌های فرهنگی کشور پیشنهاد کرد؟

با توجه به خلأهای پژوهشی موجود، پژوهش حاضر درصدد است تا با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار، مطالبات فرهنگی مقام معظم رهبری در حوزه اوقات فراغت را استخراج و طبقه‌بندی کند. در این راستا، چارچوب نظری پژوهش بر سه مقوله کلیدی استوار است: «اوقات فراغت»، «تحقق مطالبات» و «تحلیل محتوای بیانات رهبری».

بر این اساس، ابتدا مفهوم «اوقات فراغت» تبیین می‌شود. اوقات فراغت، معادل واژه انگلیسی leisure، به زمانی اطلاق می‌شود که فرد از تعهدات و مشغولیت‌های کاری آزاد است و می‌تواند آن را به استراحت یا فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی اختصاص دهد. در این زمینه، اندیشمندان متعددی مانند پارکر^۱ (۱۹۷۶) و سوردام^۲ (۲۰۱۵) تأکید کرده‌اند که فراغت مفهومی متمایز از زمان آزاد است و باید محدود به فعالیت‌های اختیاری و بدون مزد با اهدافی چون تفنن، رشد فردی و اجتماعی و تعالی معنوی باشد (دومازیده، ۱۳۵۲ و ویلیام^۳، ۲۰۰۸).

مفهوم دوم، «تحقق مطالبات»، به میزان تطابق وضعیت فرهنگی جامعه با انتظارات راهبردی رهبری اشاره دارد. در پژوهش حاضر، این مفهوم نه بر اساس داده‌های میدانی یا آماری، بلکه از طریق تحلیل محتوایی و اسنادی بررسی شده است. هدف آن شناسایی شکاف میان وضعیت موجود و وضعیت مطلوب است که در بیانات رهبری به ترسیم در آمده است.

مفهوم سوم، «تحلیل محتوای بیانات رهبری»، به‌عنوان روش اصلی پژوهش به کار رفته و به معنای بررسی نظام‌مند متون بیانات برای کشف مضامین و الگوهای تکرارشونده می‌باشد (راجردی و دومینیک، ۱۳۸۴). در این پژوهش، بیانات مقام معظم رهبری به‌مثابه اسناد راهبردی فرهنگی در نظر گرفته شده و واحد تحلیل، جملات یا بندهای مرتبط با موضوع اوقات فراغت است.

بر پایه این سه محور، چارچوب مفهومی پژوهش در شکل (۱) ترسیم می‌شود که رابطه میان مفاهیم اصلی تحقیق (شامل اوقات فراغت، مطالبات فرهنگی، تحقق و موانع، و تحلیل محتوای بیانات) را نشان می‌دهد.

¹ Parker, S.

² Surdam, D.

³ William, D.

جدول ۱. چارچوب نظری پژوهش

مؤلفه‌ها	سطح
اوقات فراغت، فراغت‌خواهی، فرهنگ فراغت، سبک زندگی	سطح مفهومی
مطالبات فرهنگی رهبری، تحقق/عدم تحقق، موانع، پیشنهادهای	سطح تحلیلی
تحلیل محتوای کیفی بیانات، کدگذاری مضامین، تفسیر کیفی	سطح روش‌شناختی

از آنجا که روش پژوهش حاضر «تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار» بوده است، فرایند کدگذاری بر اساس چارچوب نظری و یافته‌های پژوهش‌های پیشین آغاز شد. مقولات اولیه کدگذاری از ترکیب سه منبع استخراج گردید: الف) نظریه‌های جامعه‌شناسی فراغت (مانند دیدگاه‌های دومازدیه، ۱۳۵۲ و پارکر، ۱۹۷۶)، ب) مطالعات پیشین درباره سبک زندگی و اوقات فراغت در ایران (مانند ذکایی، ۱۳۹۱ الف و ب؛ احمدی و بابایی، ۱۳۹۶؛ رحیمی، ۱۳۹۸)، و ج) کلیدواژه‌ها و مضامین پرتکرار در بیانات مقام معظم رهبری درباره فرهنگ، سبک زندگی و فراغت. این مقولات به‌عنوان راهنمای اولیه کدگذاری به کار گرفته شدند و در فرایند تحلیل، با اتکا به داده‌های عینی بیانات، تکمیل و در مواردی بازبینی شدند.

پیشینه تحقیق

در سال‌های اخیر، موضوع اوقات فراغت و سبک زندگی در چارچوب مباحث فرهنگی و اجتماعی مورد توجه شماری از پژوهشگران قرار گرفته است؛ با این حال، بررسی میزان تحقق مطالبات فرهنگی مقام معظم رهبری در حوزه اوقات فراغت، هنوز در ادبیات پژوهشی از جایگاه مشخص و مستقلی برخوردار نیست. از جمله مهم‌ترین پژوهش‌های مرتبط، می‌توان به مقاله رحیمی (۱۳۹۸) با عنوان «سبک زندگی از دیدگاه مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم با تکیه بر اوقات فراغت و ورزش» اشاره نمود. وی در این مقاله، با تمرکز بر مفاهیم سبک زندگی و ورزش، به واکاوی دیدگاه‌های ایشان پرداخته است. همچنین، پژوهش باوان‌پوری و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان «سبک زندگی ایرانی از دیدگاه مقام معظم رهبری با تکیه بر مسئله اوقات فراغت» کوشیده است با مرور گزیده‌ای از بیانات، نگاه مقام معظم رهبری به مقوله فراغت را از منظر هویتی مورد تحلیل قرار دهد. در سطحی دیگر، احمدی و بابایی (۱۳۹۶) در کتاب «جایگاه اوقات فراغت در اسلام» به نقش فراغت در متون دینی و تأکیدات مقام معظم رهبری در این زمینه پرداخته‌اند؛ اگرچه رویکرد آن‌ها بیشتر تفسیری و توصیفی است تا تحلیلی.

از سوی دیگر، گزارش سازمان ملی جوانان (۱۳۸۱) با عنوان «بررسی وضعیت اوقات فراغت جوانان» که به شیوه‌ای میدانی و آماری تهیه شده، بیشتر به واکاوی مشکلات و الگوهای فراغتی نسل جوان پرداخته است. اگرچه این گزارش

حاوی اطلاعات ارزشمندی است، اما پیوند مستقیم و نظام‌مندی با دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در این حوزه ندارد.

مطالعات دکایی (۱۳۹۱ الف و ب) نیز که در قالب دو اثر با عناوین «سبک‌های فراغتی جوانان» و «فراغت، مصرف و جامعه» منتشر شده‌اند، با رویکردی جامعه‌شناختی و انتقادی به تحلیل چگونگی گذران اوقات فراغت در جامعه ایرانی پرداخته‌اند؛ اما محور اصلی بحث خود را به صورت مستقیم بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری قرار نداده‌اند.

نوآوری و تمایز پژوهش حاضر

در مقایسه با مطالعات پیش‌گفته، پژوهش حاضر از چند منظر حاوی نوآوری و ارزش افزوده علمی است:

۱. تمرکز اصلی بر تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری در بازه زمانی گسترده (۱۳۷۰ تا ۱۴۰۴) با هدف استخراج مستقیم، موضوع‌مند و ساختاریافته مطالبات فرهنگی ایشان در حوزه فراغت.

۲. تلفیق این تحلیل با وضعیت‌شناسی محتوایی جامعه ایران و ارزیابی کیفی میزان تحقق این مطالبات که در سایر پژوهش‌ها یا مغفول مانده یا به‌صورت گذرا بدان پرداخته شده است.

۳. ارائه نظام‌مند چالش‌ها و موانع تحقق مطالبات رهبری در چارچوبی تحلیلی-انتقادی، با اتکا به منابع پژوهشی معتبر.

۴. پیشنهاد راهکارهای عملیاتی مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری و تحلیل وضع موجود که می‌تواند برای نهادهای سیاست‌گذار فرهنگی راهگشا باشد.

بر این اساس، پژوهش حاضر کوششی است نظری و تحلیلی برای پر کردن خلأ موجود در ادبیات حوزه فرهنگ، رسانه و فراغت در جمهوری اسلامی ایران، با تأکید بر گفتمان رهبری به‌عنوان مرجعی راهبردی در سیاست‌گذاری فرهنگی

روش تحقیق

این پژوهش از نظر ماهیت، مطالعه‌ای نظری با رویکردی کیفی و بر پایه‌ی روش تحلیل محتوای جهت‌دار است. داده‌های تحقیق شامل بیانات رسمی، سخنرانی‌ها و مواضع مقام معظم رهبری در بازه‌ی زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۴ بوده است که از پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر ایشان استخراج شده است.

همچنین، برخی اسناد سیاستی و منابع علمی مرتبط به‌عنوان داده‌های تکمیلی مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

فرایند کدگذاری در دو مرحله انجام شد. در مرحله‌ی نخست، بر اساس چارچوب نظری معرفی‌شده در مقدمه و با تکیه بر یافته‌های پژوهش‌های پیشین در حوزه‌ی فراغت و سبک زندگی، مجموعه‌ای از مقولات اولیه طراحی گردید. در مرحله‌ی دوم، بیانات مقام معظم رهبری به‌صورت بند یا جمله‌های مرتبط با موضوع، به‌عنوان واحد تحلیل انتخاب و کدگذاری شدند. در این فرایند، علاوه بر مقولات اولیه، کدهای جدیدی نیز از دل داده‌های واقعی استخراج و به چارچوب افزوده شدند؛ همچنین برخی از مقولات اولیه اصلاح یا بازتعریف گردیدند. در نهایت، مجموعه‌ی کدها در قالب محورهای موضوعی کلان دسته‌بندی و تفسیر شدند.

برای سنجش اعتبار و اطمینان از صحت تحلیل، از دو روش استفاده شد. نخست، اعتبار درون‌موضوعی که طی آن نتایج تحلیل با نمونه‌ای از بیانات مشابه مقایسه گردید تا میزان هم‌پوشانی و انسجام مضامین ارزیابی شود. در مرحله‌ی بعد، پایایی درون‌موضوعی^۱ بخشی از داده‌ها در دو نوبت مجزا توسط پژوهشگر کدگذاری و سپس نتایج با یکدیگر مقایسه شد. همخوانی بالای کدگذاری‌ها نشان‌دهنده‌ی ثبات و اعتمادپذیری تحلیل‌ها بود.

یافته‌های تحقیق

تحلیل محتوای بیانات مقام معظم رهبری در بازه‌ی زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۴۰۴ نشان داد که ایشان در حوزه‌ی اوقات فراغت، مجموعه‌ای نسبتاً منسجم از مطالبات فرهنگی، اخلاقی، سیاسی و اجرایی را مطرح کرده‌اند. این مطالبات، هم در سطح جهت‌گیری‌های کلان فرهنگی و هم در سطح رفتار فردی نسل جوان قابل پیگیری است.

در این پژوهش، ۱۹ مطالبه‌ی اصلی ایشان در حوزه‌ی فراغت استخراج و کدگذاری شد و بر اساس تحلیل محتوایی در قالب پنج محور موضوعی دسته‌بندی گردید. در هر محور، بیانات مرتبط به همراه تحلیل میزان تحقق آن‌ها در وضعیت کنونی جامعه‌ی ایران ارائه شده است.

محور اول: محتوای فعالیت‌های فراغتی و تعالی‌بخشی

یکی از بنیادی‌ترین دیدگاه‌های رهبر انقلاب اسلامی در حوزه‌ی اوقات فراغت، تأکید بر غنای محتوایی، اخلاقی و معنوی این اوقات است. از نگاه ایشان، فراغت نه‌تنها فرصتی برای آرامش و بازآفرینی ذهنی، بلکه مجالی برای ارتقای معرفت، رشد دینی، تقویت خودآگاهی فرهنگی و تعالی اخلاقی به‌شمار می‌آید. در این بخش، هفت مطالبه‌ی مرتبط با محتوای فراغت مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد.

¹ intra-coder reliability

مطالبه ۱: پرهیز از تولید محصولات فراغتی با لذت آنی و محتوای پوچ

رهبر انقلاب اسلامی بارها نسبت به ابتدال در محصولات سرگرمی و فراغتی هشدار داده‌اند و تأکید کرده‌اند که هنر حقیقی در انتقال احساساتی است که همگان توان درک آن را ندارند (بهبودی، ۱۳۹۰).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

پژوهش‌های جامعه‌شناسی فرهنگی نشان می‌دهد که بسیاری از محصولات سرگرمی در جامعه‌ی ایران، به‌ویژه در فضای دیجیتال، گرایش‌هایی به لذت‌طلبی، سطحی‌نگری و بی‌محتوایی دارند (میرخندان، ۱۳۹۸؛ ذکایی، ۱۳۹۱ الف). از این رو، می‌توان گفت این مطالبه هنوز در سطحی گسترده تحقق نیافته است.

مطالبه ۲: تعمیق باورهای دینی در قالب‌های نوین و جذاب

ایشان تأکید دارند که در طراحی برنامه‌های سرگرم‌کننده، باید از شیوه‌های هنری و نوآورانه برای انتقال ارزش‌های دینی بهره گرفته شود، نه آنکه صرفاً از قالب‌های سنتی یا رسمی استفاده گردد (بیانات، ۱۳۸۴/۲/۶).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

رشد برخی برنامه‌های دینی با زبان طنز یا قالب‌های هنری - برای مثال در رسانه‌ی ملی یا فضای مجازی - گرچه روندی مثبت ارزیابی می‌شود، اما دامنه‌ی آن بسیار محدود است و بیشتر این تولیدات از نظر فرم موفق و از نظر محتوا سطحی هستند (ذکایی، ۱۳۹۱ الف؛ میرخندان، ۱۴۰۱).

مطالبه ۳: ترویج کتابخوانی به‌عنوان فراغت تعالی‌بخش

ایشان بارها کتابخوانی را نه تنها به‌عنوان یک وظیفه‌ی فرهنگی، بلکه به‌عنوان شکلی از گذران فراغت معنادار معرفی کرده‌اند (بیانات، ۱۳۸۶/۲/۱۹؛ ۱۳۸۲/۵/۸؛ ۱۳۷۲/۲/۲۱؛ ۱۳۷۰/۱۱/۲۹؛ ۱۳۶۹/۲/۱۹).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

سرانه مطالعه‌ی غیردرسی در ایران پایین است. بر اساس گزارش رسمی مرکز آمار ایران (۱۳۹۹)، افراد باسواد بالای ۱۵ سال در ماه تنها ۶ ساعت و ۳۲ دقیقه مطالعه‌ی کتاب غیردرسی دارند. این میزان از نظر بسیاری از متخصصان پایین و نگران‌کننده ارزیابی شده است (مختاری‌نوبی و صفایی، ۱۳۹۴).

مطالبه ۴: اختصاص فراغت به تلاوت و تدبر در قرآن

ایشان به‌ویژه نوجوانان و جوانان را توصیه کرده‌اند که بخشی از اوقات فراغت خود را به تلاوت و تدبر در قرآن کریم اختصاص دهند (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۱۷؛ ۱۳۷۰/۱۱/۳).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

با وجود تبلیغات رسمی، بررسی‌های تطبیقی میان آمار رسمی و نظرسنجی‌های میدانی نشان می‌دهد که میزان انس عمومی با قرآن به مراتب کمتر از اهداف فرهنگی تعیین شده است. برای نمونه، بر اساس گزارش پرهیزگار (۱۴۰۰)، آمارهای ارائه شده توسط برخی نهادها نسبت به واقعیت اجتماعی بسیار خوش‌بینانه و قابل تردید ارزیابی شده‌اند.

مطالبه ۵: مطالعه‌ی تاریخ معاصر در ایام فراغت

رهبر انقلاب شناخت تاریخ معاصر را یکی از اجزای مهم تربیت فرهنگی نسل جوان می‌داند و بارها توصیه کرده‌اند که مطالعه‌ی وقایعی همچون جنبش تنباکو، مشروطه و انقلاب اسلامی در ایام فراغت انجام شود (بیانات، ۱۳۷۷/۲/۲۲).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

محتوای رسانه‌ای و آموزشی جذاب در حوزه‌ی تاریخ معاصر کم است. هر چند تولیدات مستند یا هنری درباره‌ی تاریخ معاصر با استقبال خوبی مواجه شده‌اند، اما از نظر کمی بسیار محدود هستند. نمونه‌ی بارز آن، گلایه‌ی رهبری از کم‌توجهی به بازنمایی واقعه‌ی هفتم تیر است (بیانات، ۱۳۹۴/۴/۶).

مطالبه ۶: پرداختن به امور علمی و فرهنگی

ایشان اوقات فراغت را فرصت پیگیری فعالیت‌های علمی، اردویی، کار فرهنگی و تقویت توانمندی‌های ذهنی می‌دانند (بیانات، ۱۳۸۹/۶/۳۱؛ ۱۳۸۶/۲/۱۹؛ ۱۳۸۲/۵/۸؛ ۱۳۷۷/۱۲/۴).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

با گسترش فضای مجازی، بسیاری از فعالیت‌های فراغتی جوانان به سمت فعالیت‌های فردی، تفنن‌محور و غیرفعال گرایش یافته است و در نتیجه، روحیه‌ی یادگیری گروهی و رشد علمی در فراغت تضعیف شده است (ذکایی، ۱۳۹۱ الف).

مطالبه ۷: توجه به اخلاق اجتماعی در تفریحات

ایشان می‌فرمایند که مرز میان فراغت مطلوب و فراغت ناپسند، اخلاق است. بر این اساس، سرگرمی‌ها باید در چارچوب کرامت انسانی و ارزش‌های اجتماعی تعریف شوند (بیانات، ۱۳۷۵/۹/۲۰).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

فرهنگ حاکم بر بخشی از تولیدات فراغتی، به‌ویژه در فضای مجازی، فاقد معیارهای اخلاقی مطلوب است. در این زمینه، سودآوری، ذوق‌زدگی و تنوع‌طلبی جایگزین نگاه تربیتی شده‌اند (کینگ، ۱۳۵۵؛ ذکایی، ۱۳۹۱ الف).

جمع‌بندی محور اول

بیانات رهبری در محور محتوای فراغتی، تأکید روشنی بر تعالی، معرفت، اخلاق و معنویت دارند. تحلیل وضعیت موجود نشان می‌دهد که اکثر تولیدات فرهنگی و الگوهای فراغتی در جامعه هنوز با این مطالبات فاصله‌ی معناداری دارند و بیش از آن‌که فرهنگی یا تعالی‌بخش باشند، تجاری، مصرف‌گرا و گاه سطحی هستند.

محور دوم: عدالت فرهنگی و دسترسی به فرصت‌های فراغتی

یکی از مفاهیم کلیدی در منظومه‌ی فکری مقام معظم رهبری در حوزه‌ی فرهنگ، عدالت فرهنگی است؛ مفهومی که بر برابری فرصت‌ها، رفع تبعیض در دسترسی و توزیع متوازن امکانات میان اقشار مختلف جامعه تأکید دارد. در حوزه‌ی فراغت نیز، رهبری تأکید دارند که امکانات فرهنگی، ورزشی و هنری نباید در انحصار طبقات خاص یا مناطق مرفه قرار گیرد. ایشان بارها خواستار اصلاح الگوی توزیع امکانات فرهنگی و دسترسی همگانی به فعالیت‌های سالم و پرمغز فراغتی شده‌اند. در این محور، دو مطالبه از بیانات ایشان مرور خواهد شد.

مطالبه ۸: رفع انحصار و گران بودن محصولات فرهنگی و هنری

رهبر انقلاب عدالت فرهنگی را لازمه‌ی تحقق یک جامعه‌ی متوازن می‌دانند و تأکید دارند که قله‌ی عدالت علوی نباید از افق نگاه جامعه حذف شود؛ رسانه‌ها وظیفه دارند این پیام را زنده نگه دارند (بیانات، ۱۳۸۲/۸/۱۱).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

در دهه‌های اخیر، به‌ویژه در کلان‌شهرها، هزینه‌های شرکت در کلاس‌های آموزشی، هنری و ورزشی افزایش چشمگیری یافته و بسیاری از خانواده‌های متوسط و کم‌درآمد از دسترسی مستمر به این فضاها محروم شده‌اند (ذکایی، ۱۳۹۱ الف؛ احمدی و بابایی، ۱۳۹۶). این مسئله یکی از موانع تحقق عدالت فرهنگی در فراغت به‌شمار می‌رود.

مطالبه ۹: افزایش نقش مدارس در ارائه خدمات فراغتی رایگان

از نظر رهبر انقلاب، فراغت یک نیاز حقیقی است و نهادهای مردمی مانند مدارس باید زمینه‌ی گذران سالم آن را فراهم کنند (بیانات، ۱/۲/۱۳۹۵).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

در عمل، بسیاری از مدارس پس از ساعات آموزشی تعطیل می‌شوند و ظرفیت تربیتی و فرهنگی آن‌ها برای اوقات فراغت بلااستفاده باقی می‌ماند. اسناد بالادستی مانند برنامه‌های توسعه یا سند تحول دولت چهاردهم به موضوع فراغت اشاره دارند (سند تحولی دولت مردمی، ۱۴۰۰)، اما بیشتر

سیاست‌ها محدود به حوزه‌های اقتصاد و معیشت مانده‌اند و فراغت هنوز به‌عنوان یک نیاز ضروری در عدالت اجتماعی تعریف نشده است.

جمع‌بندی محور دوم

بیانات رهبری در این محور، بر رفع شکاف‌های طبقاتی، منطقه‌ای و نهادی در فرصت‌های فراغتی تأکید دارند. با این حال، بررسی وضعیت موجود نشان می‌دهد که عدالت فرهنگی در حوزه‌ی فراغت هنوز تحقق نیافته است؛ چرا که بیشتر برنامه‌ها یا زیرساخت‌محور و ناکارآمد هستند، یا مختص طبقات خاص طراحی شده‌اند. اگرچه گام‌هایی برداشته شده، اما هنوز با وضعیت مطلوب مورد نظر رهبری فاصله‌ی معناداری وجود دارد.

محور سوم: نقش نهادها، سیاست‌گذاران و رسانه در تحقق مطالبات فراغتی

از نگاه مقام معظم رهبری، تحقق فراغت مطلوب نه تنها نیازمند تلاش فردی، بلکه مستلزم مسئولیت‌پذیری ساختاری، نهادی و رسانه‌ای است. ایشان بارها مسئولیت تحقق این امر را متوجه دولت‌ها، صداوسیما، دستگاه‌های فرهنگی، آموزش و پرورش و نهادهای برنامه‌ریزی کرده‌اند. در این محور، سه مطالبه از بیانات رهبری که مستقیماً متوجه عملکرد ساختارها و نهادها است، استخراج و تحلیل خواهد شد.

مطالبه ۱۰: مطالبه از مسئولان برای برنامه‌ریزی فرهنگی درباره فراغت

رهبر انقلاب با تأکید بر اهمیت اوقات فراغت جوانان، برنامه‌ریزی هماهنگ همه‌ی دستگاه‌های مسئول را ضروری می‌دانند تا انرژی جوانان در مسیر صحیح به‌کار گرفته شود (بیانات، ۱۳۸۴/۲/۶). ایشان همچنین معتقدند که خود جوانان نیز باید در برنامه‌ریزی اوقات فراغت نقش فعال داشته باشند (بیانات، ۱۳۷۷/۲/۲۲؛ ۱۳۸۱/۱۰/۴).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

اگرچه در برخی اسناد مانند سند تحول دولت مردمی و نقشه‌ی مهندسی فرهنگی کشور به موضوع فراغت اشاره شده است، اما منتقدان معتقدند که در ایران برنامه‌ریزی مؤثر و جامع برای این حوزه وجود ندارد (ذکایی، ۱۳۹۱ الف). به باور آنان، نبود طرح جامع، کمبود منابع و فقدان هماهنگی و آگاهی در میان مسئولان از جمله مشکلات جدی این حوزه محسوب می‌شوند (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۱).

مطالبه ۱۱: نقش هدایت‌گر صداوسیما در الگوسازی فراغتی سالم

رهبر انقلاب در بیانات ۱۳۷۰/۱۱/۷ و ۱۳۷۰/۱۱/۲۹، صداوسیما را موظف دانستند که فراتر از پر کردن اوقات فراغت، با برنامه‌های هدفمند، مخاطب را در مسیر ارزش‌های اسلامی و انقلابی

هدایت کند. ایشان تأکید کردند که حتی تفریح و سرگرمی نیز باید در خدمت تربیت فرهنگی و معنوی جامعه قرار گیرد.

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

هرچند صداوسیما در برخی برنامه‌ها، مانند عصر جدید یا بچه‌مهندس، تلاش کرده است الگوهای ترکیبی سرگرم‌کننده-آموزنده ارائه دهد، اما بخش بزرگی از برنامه‌ها هنوز از نظر محتوای ارزشی، خلاقیت و تنوع فرهنگی ضعیف عمل می‌کنند. همچنین، رسانه تاکنون در سیاست‌گذاری فرهنگی بلندمدت و پیوسته برای فراغت نقش محوری ایفا نکرده است.

مطالبه ۱۲: استفاده از ظرفیت اردوهای فرهنگی، جهادی و تربیتی

رهبر انقلاب، اردوهای فرهنگی و جهادی را ابزاری برای تربیت اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و تجربه‌ی گروهی در اوقات فراغت می‌داند و بر حمایت نهادها از این اردوها تأکید دارند (بیانات، ۱۳۸۲/۶/۴؛ ۱۳۸۴/۶/۱۶).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

با این‌که اردوهای جهادی در سال‌های اخیر رشد داشته و بسیج دانشجویی و برخی نهادهای مردمی در این زمینه موفق عمل کرده‌اند، اما این ظرفیت هنوز در سطح ملی نهادینه نشده است و مدارس و دانشگاه‌ها نیز مشارکت منسجمی در این زمینه ندارند.

جمع‌بندی محور سوم

تحلیل محور نهادی و ساختاری نشان می‌دهد که مطالبه‌ی رهبری درباره‌ی برنامه‌ریزی کلان، همکاری نهادی، نقش رسانه و تربیت ساختارمند فرهنگی، همچنان با چالش‌های جدی مواجه است. نبود یک «نظام راهبری فرهنگی فراغت»، فقدان ارزیابی رسمی از برنامه‌ها و تداوم موازی‌کاری میان نهادهای متولی، مانع تحقق فراغت هدفمند در چارچوب الگوی اسلامی- ایرانی شده است.

محور چهارم: فراغت به‌مثابه ابزار تهذیب اخلاقی و سبک زندگی دینی

در منظومه فکری مقام معظم رهبری، اوقات فراغت صرفاً زمان بی‌برنامگی یا استراحت نیست؛ بلکه فرصتی برای تهذیب نفس، تربیت اخلاقی، تمرین نظم و مسئولیت‌پذیری و بازسازی سبک زندگی فردی و اجتماعی به‌شمار می‌رود. از این منظر، نحوه‌ی گذران فراغت ارتباط مستقیم با شخصیت‌سازی و نظام تربیتی جامعه دارد. در این محور، چهار مطالبه از بیانات ایشان بررسی می‌شود که ناظر بر تأثیر فراغت بر اخلاق، تربیت و سبک زندگی است.

مطالبه ۱۳: تهذیب نفس و مراقبت از انحراف اخلاقی در فراغت

رهبر انقلاب به‌روشنی هشدار می‌دهند که اگر فراغت با بی‌برنامگی و ولنگاری همراه باشد، می‌تواند

زمینه‌ساز لغزش‌های اخلاقی، غفلت و آسیب‌های تربیتی شود (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۷؛ ۱۳۷۰/۱۱/۲۹).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

در فضای رسانه‌ای و اجتماعی فعلی، بخشی از الگوهای فراغتی جوانان در معرض محتوای سطحی، غیراخلاقی و تضعیف‌کننده‌ی نظم ذهنی و معنوی قرار دارد. گزارش‌ها نشان می‌دهد که فرهنگ مصرف در فعالیت‌های فراغتی حاکم است و این فعالیت‌ها، افق جدیدی برای مخاطبان، به‌ویژه جوانان، پیش نمی‌نهند و عمدتاً تجربه‌ای از لذت و سرخوشی ارائه می‌کنند (ذکایی، ۱۳۹۱ الف).

مطالبه ۱۴: تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری و خدمت در ایام فراغت

رهبر انقلاب بارها تأکید کرده‌اند که جوانان و نوجوانان باید بخشی از فراغت خود را به خدمت به دیگران، کمک به خانواده، یاری مستمندان یا کار داوطلبانه اختصاص دهند (بیانات، ۱۳۸۶/۲/۱۹؛ ۱۳۸۲/۵/۸؛ ۱۳۸۴/۲/۶).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

در دهه‌ی اخیر، گرچه گروه‌هایی مانند گروه‌های جهادی یا فعالان خیریه در این زمینه نقش خوبی ایفا کرده‌اند، اما هنوز اکثریت نوجوانان و جوانان با مفهوم فراغت مسئولانه بیگانه‌اند. همچنین، نظام آموزشی، رسانه‌ها و خانواده‌ها در این زمینه کمتر فرهنگ‌سازی کرده‌اند.

مطالبه ۱۵: ورزش به‌عنوان ابزاری برای تهذیب جسم و روان

رهبر انقلاب، ورزش را بخشی از سبک زندگی دینی می‌دانند که علاوه بر سلامت جسم، در تعدیل غرایز، نشاط روانی و پرهیز از افراط‌گرایی و بی‌حرکی نقش دارد (بیانات، ۱۳۸۶/۲/۱۹؛ ۱۳۷۴/۹/۱۶؛ ۱۳۸۱/۱۰/۴).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

بر اساس آمار وزارت ورزش و جوانان (۱۴۰۰)، مشارکت عمومی در ورزش‌های روزمره کاهش یافته و نابرابری در دسترسی به امکانات ورزشی محسوس است. به گفته‌ی منتقدان، ورزش در اوقات فراغت جایگاه ثانویه دارد و بسیاری از جوانان آمادگی بدنی کافی ندارند و با مشکلات سلامتی و کمبود مهارت‌های ورزشی پایه مواجه هستند (ذکایی، ۱۳۹۱ الف).

مطالبه ۱۶: شکل‌دهی به سبک زندگی ساده، متعادل و معنوی در گذران فراغت

رهبر انقلاب بارها نسبت به نفوذ سبک زندگی غرب‌زده در نحوه‌ی گذران اوقات فراغت هشدار داده و خواستار احیای سبک زندگی اسلامی- ایرانی در فراغت شده‌اند؛ سبکی مبتنی بر عقلانیت، اعتدال، قناعت و تعالی‌خواهی (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۷؛ ۱۳۷۰/۱۱/۲۹).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

فرهنگ فراغتی حاکم بر بخش زیادی از جامعه، به‌ویژه در نسل نوجوان، گرایش به تجمل، مدگرایی، مصرف‌زدگی و نمایش دارد (ذکایی، ۱۳۹۱ الف). این روند تا حد زیادی تحت تأثیر شبکه‌های اجتماعی، الگوبرداری از رسانه‌های جهانی و خلأ الگوی بومی در رسانه‌های داخلی قرار دارد.

جمع‌بندی محور چهارم

مقام معظم رهبری نگاه کاملاً تربیتی به فراغت دارند؛ جایی که فراغت می‌تواند نه تنها زمان بازیابی انرژی باشد، بلکه فرصتی برای پرورش روح، شکل‌دهی شخصیت، تقویت اخلاق، مسئولیت‌پذیری و اصلاح سبک زندگی نیز فراهم کند. با این حال، شواهد اجتماعی نشان می‌دهد که اغلب رفتارهای فراغتی نسل جدید با این رویکرد فاصله دارد و بیشتر به مصرف سرگرمی، لذت‌گرایی و فردگرایی گرایش دارد.

محور پنجم: نوآوری، هنر و رسانه در پر کردن اوقات فراغت از منظر رهبری

مقام معظم رهبری هنر و رسانه را از مؤثرترین ابزارهای شکل‌دهی به رفتار، ذائقه و سبک زندگی جوانان می‌دانند. ایشان بر این باورند که اگر این ابزارها به‌درستی هدایت شوند، می‌توانند اوقات فراغت را از «زمان بی‌هدف» به «فرصت رشد فرهنگی و هویتی» تبدیل کنند. در این بخش، سه مطالبه مهم ایشان در این حوزه بررسی می‌شود.

جمع‌بندی محور چهارم

مقام معظم رهبری نگاه کاملاً تربیتی به فراغت دارند؛ جایی که فراغت می‌تواند نه تنها زمان بازیابی انرژی باشد، بلکه فرصتی برای پرورش روح، شکل‌دهی شخصیت، تقویت اخلاق، مسئولیت‌پذیری و اصلاح سبک زندگی نیز فراهم کند. با این حال، شواهد اجتماعی نشان می‌دهد که اغلب رفتارهای فراغتی نسل جدید با این رویکرد فاصله دارد و بیشتر به مصرف سرگرمی، لذت‌گرایی و فردگرایی گرایش دارد.

محور پنجم: نوآوری، هنر و رسانه در پر کردن اوقات فراغت از منظر رهبری

مقام معظم رهبری هنر و رسانه را از مؤثرترین ابزارهای شکل‌دهی به رفتار، ذائقه و سبک زندگی جوانان می‌دانند. ایشان بر این باورند که اگر این ابزارها به‌درستی هدایت شوند، می‌توانند اوقات فراغت را از «زمان بی‌هدف» به «فرصت رشد فرهنگی و هویتی» تبدیل کنند. در این بخش، سه مطالبه مهم ایشان در این حوزه بررسی می‌شود.

مطالبه ۱۸: تولید محتوای رسانه‌ای جذاب و پرمغز در حوزه فراغت

ایشان تأکید دارند که رسانه‌ها (اعم از تلویزیون، رادیو، فضای مجازی و نشریات) باید محتوای فرهنگی و سرگرمی با جهت‌گیری اخلاقی، ملی و دینی تولید کنند تا ذائقه نسل جدید را از مصرف‌گرایی و سطحی‌نگری دور سازند (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۷؛ ۱۳۷۰/۱۱/۲۹).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

اگرچه رسانه ملی برنامه‌هایی در حوزه‌های کودک و نوجوان، معارف اسلامی یا آموزش سبک زندگی تولید کرده است اما از نظر جذب مخاطب و قدرت رقابت با پلتفرم‌های جهانی با چالش‌های جدی مواجه است (میرخندان، ۱۴۰۴). همچنین در فضای مجازی، خلاء حضور نهادهای فرهنگی در تولید محتوای هدفمند هنوز به‌وضوح مشهود است.

مطالبه ۱۹: پرهیز از تقلید کورکورانه از الگوهای غربی در سرگرمی و هنر

رهبری به‌شدت نسبت به تقلید شکلی و محتوایی از الگوهای غربی در عرصه‌هایی چون سینما، بازی‌ها، تبلیغات، طراحی لباس و موسیقی در فضای فراغت هشدار داده و بر ضرورت خلق الگوهای بومی - اسلامی تأکید دارند (بیانات، ۱۳۷۰/۱۱/۷).

تحلیل چالش‌ها و موانع محتوایی

در بسیاری از برنامه‌ها، بازی‌ها، اپلیکیشن‌ها و سایر تولیدات سرگرمی دیجیتال، شاهد تقلید از الگوهای غربی یا شرقی - چه در محتوای تصویری و چه در سبک روایت - هستیم. تولیدکنندگان داخلی عمدتاً فاقد آموزش‌های لازم برای خلق روایت‌های بومی هستند و بازار فرهنگی ایران نیز به‌شدت تحت تأثیر جریان‌های محتوایی جهانی قرار دارد.

جمع‌بندی محور پنجم

از منظر رهبری، هنر و رسانه ابزارهایی هستند که می‌توانند اوقات فراغت را از سطح صرف مصرف سرگرمی، به فرصتی برای پرورش فرهنگی و ارزشی ارتقا دهند. با این حال، ضعف زیرساخت‌های هنری، کمبود محتوای بومی رقابت‌پذیر، فقدان آموزش خلاقیت هنری در نظام آموزشی، و غلبه نگاه تجاری بر رویکرد هویتی، سبب شده است که این ابزارها کمتر در خدمت اهداف فرهنگی بلندمدت نظام قرار گیرند.

جمع‌بندی یافته‌ها

تحلیل ۱۹ مطالبه مقام معظم رهبری درباره اوقات فراغت، نشان از وجود منظومه‌ای منسجم، چندلایه و هدفمند برای ساماندهی فرهنگ فراغت در جامعه‌ی ایران دارد. مهم‌ترین وجوه این منظومه عبارت‌اند از:

- تأکید بر غنای محتوایی و ارزشی
- عدالت در توزیع امکانات و فرصت‌ها

- تصدی‌گری نهادها و رسانه‌ها در این عرصه

- نگاه راهبردی به فراغت به‌عنوان بستری برای رشد اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی

با این حال، شواهد حاکی از آن است که تحقق این مطالبات در بسیاری از حوزه‌ها با کاستی، تأخیر یا انحراف از اهداف اولیه همراه بوده است. از این رو، بازسازی نظام فراغت در جمهوری اسلامی مستلزم بازنگری در سه سطح ساختاری، محتوایی و مدیریتی است تا این عرصه از زندگی اجتماعی نیز همسو با الگوی اسلامی- ایرانی پیش رود.

جدول ۲. تطبیق محورهای پژوهشی با تعاریف و مستندات بیانات

محور پژوهش	تعریف پژوهش‌گر	نمونه نقل‌قول از بیانات رهبری
محتوا	کیفیت و غنای محتوایی فعالیت‌های فراغتی	«اوقات فراغت باید با کتب مفید و برنامه‌های فرهنگی غنی شود.»
عدالت	دسترسی برابر اقشار مختلف به فرصت‌های فراغتی	«نباید فاصله میان مناطق برخوردار و محروم در دسترسی به امکانات فرهنگی افزایش یابد.»
نهادها	نقش و هماهنگی نهادهای دولتی، غیردولتی و مردمی	«وظیفه نهادهای فرهنگی است تا با هم‌افزایی، برنامه‌های فراغتی را سامان دهند.»
تهذیب	تربیت اخلاقی و معنوی در بستر اوقات فراغت	«باید فرصتی فراهم شود که جوانان از خدمات معنوی بهره‌مند گردند.»
نوآوری	خلاقیت در طراحی و اجرای فعالیت‌های فراغتی	«ایده‌های نو و فعالیت‌های خلاقانه به نشاط اجتماعی می‌افزاید.»

بحث و نتیجه‌گیری

تحلیل بیانات مقام معظم رهبری در حوزه اوقات فراغت نشان می‌دهد که ایشان این مفهوم را نه صرفاً یک نیاز روانی یا اجتماعی، بلکه مسئله‌ای تمدنی و راهبردی در تربیت نسل آینده می‌دانند. در گفتمان ایشان، فراغت باید به بستری برای رشد فکری، تعالی اخلاقی، تعمیق ایمان، تقویت مسئولیت‌پذیری و حفظ هویت فرهنگی- ملی تبدیل شود.

مطالعه‌ی ۱۹ مطالبه‌ی کلیدی ایشان در سه دهه‌ی گذشته نشان می‌دهد که منظومه‌ی نسبتاً یکپارچه از مطالبات در پنج محور قابل شناسایی است:

۱. محتوای تعالی‌بخش فراغت،

۲. عدالت فرهنگی در دسترسی،

۳. نقش نهادها و رسانه‌ها،

۴. پیوند فراغت با تهذیب و سبک زندگی،

۵. نوآوری و هدایت فرهنگی در عرصه‌ی هنر و رسانه.

اما مقایسه‌ی این منظومه‌ی فکری با واقعیت موجود در جامعه‌ی ایران نشان می‌دهد که شکافی معنادار میان وضعیت موجود و وضعیت مطلوب ترسیم شده از سوی رهبری وجود دارد. این شکاف در چند سطح قابل مشاهده است:

سطح محتوایی: تولیدات فراغتی در فضای مجازی و رسانه‌ها عمدتاً سطحی، لذت‌محور و غیرارزشی‌اند و محتوای دینی یا تربیتی در آن‌ها کمتر به چشم می‌خورد.

سطح نهادی: فقدان راهبردی ملی و یکپارچه برای هدایت فراغت، تعدد نهادهای متولی و موازی‌کاری‌های ساختاری، موجب بی‌نتیجه ماندن بسیاری از طرح‌ها شده است.

سطح عدالت فرهنگی: دسترسی اقشار کم‌برخوردار و مناطق محروم به امکانات فرهنگی و ورزشی همچنان ناعادلانه است.

سبک زندگی: الگوبرداری گسترده از الگوهای غربی در تفریح، مد، مصرف و بازنمایی اوقات فراغت، به تدریج سبک زندگی اسلامی- ایرانی را به حاشیه رانده است.

نقش رسانه: صداوسیما و دیگر رسانه‌های داخلی نتوانسته‌اند محتوایی رقابت‌پذیر با پیام‌رسان‌ها و پلتفرم‌های جهانی در حوزه‌ی فراغت تولید کنند.

بنابراین، تحقق منظومه‌ی فکری رهبری در حوزه‌ی اوقات فراغت، نه تنها مستلزم تغییرات محتوایی، بلکه نیازمند بازمهندسی نهادی، تدوین راهبردی ملی، تربیت نیروی انسانی متعهد و تقویت ظرفیت‌های بومی در تولید سرگرمی‌های سالم و معنا محور است.

پیشنهاد‌های راهبردی برای تحقق مطالبات مقام معظم رهبری در حوزه اوقات فراغت

بر پایه‌ی یافته‌های تحقیق و با توجه به شکاف میان وضعیت موجود و منظومه‌ی مطلوب ترسیم شده از سوی مقام معظم رهبری، راهکارهای زیر در پنج محور اصلی پیشنهاد می‌شود:

۱. محتوای تعالی بخش فراغت

الف) طراحی و اجرای بسته‌های فراغتی چندرسانه‌ای با محتوای دینی و معرفتی توسط نهادهایی مانند سازمان تبلیغات اسلامی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و مؤسسات فرهنگی مردمی، با هدف ارائه‌ی گزینه‌هایی جذاب و هم‌سطح با تولیدات تجاری جهانی.

ب) تقویت سیاست‌های حمایتی از تولید کتاب، فیلم و محتوای دیجیتال ویژه‌ی نوجوانان با محوریت ارتقای معنویت، ترویج مطالعه، آشنایی با تاریخ، قرآن و سبک زندگی ایرانی- اسلامی.

۲. عدالت فرهنگی و دسترسی همگانی

الف) تدوین «نقشه‌ی عدالت فراغتی» در سطح ملی برای شناسایی مناطق محروم از امکانات فرهنگی و ورزشی با هدف توزیع هدفمند بودجه‌ها و منابع فرهنگی. ب) احیای کارکرد فرهنگی مدارس و مساجد در ایام غیرآموزشی از طریق همکاری سه‌جانبه‌ی آموزش و پرورش، سازمان تبلیغات اسلامی و بسیج، به‌منظور ارائه‌ی برنامه‌های فراغتی رایگان و اثربخش.

۳. نقش نهادها و رسانه‌ها

الف) ایجاد «دبیرخانه‌ی ملی راهبری فراغت» با حضور نهادهای مسئول از جمله وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، آموزش و پرورش، صداوسیما، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و سایر دستگاه‌های مرتبط، به‌منظور پایان دادن به موازی‌کاری‌ها و تدوین «سند جامع فراغت». ب) تعریف نقش مشخص برای صداوسیما در «الگوسازی سبک فراغتی سالم» از طریق تولید برنامه‌های ترکیبی (تفریح + ارزش + روایت) با تمرکز بر مخاطبان نوجوان و خانواده.

۴. تهذیب اخلاقی و سبک زندگی دینی

الف) ترویج برنامه‌های داوطلبانه، جهادی و مشارکتی در ایام فراغت در قالب اردوهای فرهنگی-اجتماعی، با محوریت مهارت‌آموزی، خدمات اجتماعی و فعالیت‌های خیریه‌ی دانش‌آموزی و دانشجویی. ب) گنجانیدن آموزش «مدیریت فراغت» در کتب درسی و برنامه‌های مشاوره‌ای مدارس با هدف ارتقاء خودآگاهی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان در استفاده از اوقات آزاد.

۵. نوآوری، هنر و رسانه

الف) حمایت هدفمند از تولیدات هنری- فرهنگی مستقل با محور سرگرمی سالم، شامل کمیک، انیمیشن، اپلیکیشن، بازی‌های تعاملی و برنامه‌های کوتاه با پیام‌های اخلاقی، اجتماعی و هویتی. ب) راه‌اندازی «شتاب‌دهنده‌های فرهنگی» برای تربیت نیروی انسانی خلاق در حوزه‌ی سرگرمی‌های ورزشی، با مشارکت دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه‌ی هنری، کانون‌های فرهنگی و بخش خصوصی متعهد.

منابع

احمدی، علی و بابایی، خدیجه. (۱۳۹۶). جایگاه اوقات فراغت در اسلام. آذرفر. باوان‌پوری، مسعود؛ باوان‌پوری، طیبه و ریکاطرهانی، بتول. (۱۳۹۲). سبک زندگی ایرانی از دیدگاه مقام معظم رهبری با تکیه بر مسئله اوقات فراغت. در اولین کنگره ملی تفکر و پژوهش دینی.

- بهبودی، هدایت‌الله. (۱۳۹۰). شرح/سم. موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری. <https://www.leader.ir/fa>.
- پرهیزگار، شهریار. (۱۴۰۰). خبرگزاری بین‌المللی قرآن (ایکنا)، در خبر «آمار سرانه مطالعه قرآن به واقعیت نزدیک نیست». <https://www.googletagmanager.com/ns.html?id=GTM-56PFXSZ>
- درگاه ملی آمار ایران، بخش داده‌های و اطلاعات آماری. داده‌ها و اطلاعات آماری. <https://amar.org.ir/statistical-information>.
- دومازدیه، ژوفر. (۱۳۵۲). زمان فراغت از دیدگاه تاریخی و جامعه‌شناسانه. (م آدینه، مترجم)، فرهنگ و زندگی، (۱۲)، ۱۲-۲۳.
- ذکایی، محمدسعید. (۱۳۹۱ الف). سبک‌های فراغتی جوانان. نشر تیسرا.
- ذکایی، محمدسعید. (۱۳۹۱ ب). فراغت، مصرف و جامعه؛ گفتارهای انتقادی. انتشارات تیسرا.
- راجردی، ویمیر؛ و دومینیک، جوزف آر. (۱۳۸۴). تحقیق در رسانه‌های جمعی. (کاووس سیدامامی، مترجم). چاپ اول، سروش و مرکز تحقیقات مطالعات و سنجش برنامه‌های.
- رحیمی، ناصر. (۱۳۹۸). سبک زندگی از دیدگاه مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم با تکیه بر اوقات فراغت و ورزش، همایش ملی گام دوم انقلاب اسلامی؛ رسالت دانشگاه‌ها. <https://civilica.com/doc/1248309>
- سازمان ملی جوانان. (۱۳۸۱). بررسی وضعیت اوقات فراغت جوانان. اهل قلم.
- سند تحولی دولت مردمی. (۱۴۰۰). ویرایش اول.
- شهیدی، هاشم. (۱۳۸۷). بررسی تأثیر ویژگی‌های خانوادگی بر چگونگی گذران اوقات فراغت فرزندان در کوی‌های سازمانی. مدیریت نظامی، (۳۰)، ۳۵-۱۰۲.
- عبادی، شیرین. (۱۳۷۸). کنوانسیون حقوق کودک و حقوق کودکان در ایران. آزما، (۲) ۵، ۱۲-۱۳.
- کوک، سارا. (۱۳۸۷). حقوق بشر آمریکا در آینه اعلامیه جهانی حقوق بشر. سیاحت غرب، (۶۰)، ۷۴-۷۸.
- کینگ، ساموئل. (۱۳۵۵). جامعه‌شناسی. انتشارات امیرکبیر.
- مختاری‌نوبی، ابراهیم؛ و صفایی، صفی‌الله. (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی اوقات فراغت و مطالعه. دانشگاه پیام نور.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۴۰۲). مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. متن برنامه‌های توسعه یک تا هفتم. <https://rc.majlis.ir/fa> تاریخ مشاهده ۱/۴/۱۴۰۴.
- میرخندان، سیدعبدالله. (۱۴۰۱). بررسی کارکردهای جامعه‌شناختی سرگرمی با رویکرد اسلامی. اسلام و علوم اجتماعی، (۲۷)، ۷۵-۸۹.

- میرخندان، سیدعبدالله. (۱۴۰۴). *چالش‌های رسانه، مخاطب و سرگرمی از منظر اخلاق اسلامی*. صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، اداره کل پژوهش‌های اسلامی رسانه، نشر دین و رسانه.
- میرخندان، سیدعبدالله. (۱۳۹۸). *کارکردهای سرگرمی اسلامی*. انتشارات میراث فرهیختگان.
- Parker, Stanley. (1976). *The Sociology of Leisure*. George Allen & Unwin Ltd.
- Smelser, Neil; & Baltes, Paul. (2001). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Elsevier Science.
- Surdam, David George. (2015). *Century of the Leisured Masses Century of the Leisured Masses Entertainment and the Transformation of Twentieth-Century America*. Oxford University Press.
- William, Darity, editor in chief. (2008). *International Encyclopedia of the Social Sciences* (2nd edition). Macmillan Reference USA.

Content Analysis of the Supreme Leader's Statements on Leisure Time: Status of Implementation and Challenges

Seyed Abdollah MirKhandan

Level 4 Jurisprudence and Principles of Qom Seminary

Abstract

Leisure time, as one of the important aspects of lifestyle and cultural education, has always had a special place in the Supreme Leader's intellectual system. From a civilizational and strategic perspective, he considers leisure time not only as a time for rest, but also as a platform for spiritual, moral, cultural and responsible growth. This research aims to analyze the content of the Supreme Leader's statements about leisure time and to examine the extent to which his demands have been realized in Iranian society, using a qualitative approach and directional content analysis. The research data includes official statements of the leader between 1991 and 2005, which, after being extracted, coded and categorized, have been analyzed in the form of five main axes: 1) Elevating content, 2) Cultural justice, 3) The role of institutions and the media, 4) Moral refinement and lifestyle, and 5) Innovation and art. The findings show that in many of these areas, the leader's demands have not been realized or have been implemented incompletely. Weakness in cultural leadership, inequality in access to facilities, dominance of commercial over educational perspectives, and dominance of superficial media models are among the most important obstacles to the realization of these demands. Finally, solutions are presented to reform the institutional structure, promote cultural justice, and develop valuable content in leisure time.

Keywords: Leisure, Supreme Leader, Lifestyle

Corresponding author's email: (abdollahmirkhandan@yahoo.com)